

ABSTRACTS

Aníbal y los griegos

Pedro Barceló

Análisis de los últimos años de la vida de Aníbal y los acontecimientos que le rodearon.

Anàlisi dels darrers anys de la vida d'Anibal i els aconteixements que l'envoltaren.

Analysis of the last years of the Aníbal's life and the events that happened him.

Botines e indemnizaciones, la economía romana de guerra entre Cartagena y Pidna

Juan José Ferrer Maestro

Este trabajo pretende aportar elementos cuantitativos que ayuden a confeccionar un balance económico en Roma entre finales del siglo III a. C. y mediados del II a. C., considerando los ingresos de la época como capítulos extraordinarios de un presupuesto que los romanos nunca elaboraron, salvo la previsión de obtener enormes ganancias en cada campaña militar, enriqueciendo a sus comandantes y sosteniendo el estado a costa de los vencidos.

Aquest treball vol aportar elements quantitatius que ajuden a confeccionar un balanç econòmic a la Roma de finals del segle III a. C. i meitat del II a. C., considerant els ingressos de l'època com capítols extraordinaris d'un pressupost que els romans mai el laboraren, llevat de la previsió d'obtenir enormes guanys en cadascuna de les campanyes militars, enriquint als comandants i sostenint l'estat a costa dels vençuts.

This work tries to contribute to quantitative elements that help to make an economic balance in Rome between end of century III B. C. and half-full of the II B. C., considering the income of the time like extraordinary chapters of a budget that the Romans never processed, except for the forecast to obtain enormous gains in each military campaign, enriching to its commanders and maintaining the Roman state on the defeated ones.

La vía romana de Saguntum a Caesaraugusta en la comarca del Alto Palancia: Estudio arqueológico

Ramón Járrega Domínguez

En este artículo estudiamos parte de lo que fue una importante calzada de la antigua *Hispania* romana, concretamente la que conduce hacia

Caesaraugusta (Zaragoza) desde *Saguntum* (Sagunto). La parte de esta *vía* romana que aquí estudiamos atraviesa la comarca valenciana del Alto Palancia (provincia de Castellón). El estudio analiza los datos arqueológicos, incluyendo restos de la antigua calzada, posibles puentes romanos y una piedra miliaria recientemente descubierta.

En aquest article estudiem part del que fou una important calçada de l'antiga *Hispania* romana, concretament la que condueix vers *Caesaraugusta* (Saragossa) des de *Saguntum* (Sagunt). La part d'aquesta *vía* romana que ací estudiem travessa la comarca valenciana de l'Alt Palància (província de Castelló). L'estudi analitza les dades arqueològiques, incloent-hi restes de l'antiga calçada, possibles ponts romans i una pedra mil·liària recentment descoberta.

In this article we study a part of an important road of ancient Roman Hispania: that who leads to Caesaraugusta (Zaragoza) from Saguntum (Sagunto). The part of this Roman via here studied run across the valencian territory of Alto Palancia (province of Castellón). The study analyzes the Archaeological data, including remains of the ancient road, possible Roman bridges and a milestone recently discovered.

La concentració industrial taulellera de la plana: Factors de localització i de desenvolupament

Joan Carles Membrado i Tena

El nacimiento y el desarrollo de la comarca industrial azulejera de la Plana de Castellón, que concentra hoy el 93% de la fabricación española de este producto, y el 15% de la mundial, han estado condicionados históricamente por diversos factores, como la abundancia de las materias primas, el espíritu emprendedor de la gente de la Plana o la acumulación de un capital necesario para invertir. También la existencia de una amplia demanda -primero por parte del mercado local, después del estatal y finalmente del exterior (a este último correspondía al año 2000 al rededor del 60% de las ventas)- ha posibilitado el desarrollo de esta región industrial, junto a unas óptimas condiciones de accesibilidad que le han permitido transportar el producto por todo lugar de estos mercados. Una vez consolidada la concentración cerámica, especialmente a partir de 1990, ha habido varios factores de localización implícitos al propio hecho de la aglomeración que la han retroalimentado y han contribuido a reforzarla, entre las cuales el mercado de trabajo especializado, la abundancia de empresas auxiliares y los flujos de información de los fabricantes entre sí o entre fabricantes y empresas auxiliares. Estas intensas relaciones interempresariales han configurado el distrito industrial valenciano de mayores dimensiones y de más proyección internacional, que además es

la segunda región cerámica más competitiva del mundo, por detrás sólo de la de Sassuolo, al norte de Italia.

El naixement i el desenvolupament de la comarca industrial taulellera de la Plana de Castelló, que concentra hui el 93% de la fabricació espanyola d'aquest producte i el 15% de la mundial, han estat condicionats històricament per diversos factors, com ara l'abundància de primeres matèries, l'esperit emprenedor dels planencs o l'acumulació del capital necessari per a invertir. També l'existència d'una àmplia demanda –primer per part del mercat local, després de l'estatal i finalment de l'exterior (a aquest darrer corresponia l'any 2000 vora el 60% de les vendes)– ha possibilitat el desenvolupament d'aquesta regió industrial, al costat d'unes òptimes condicions d'accessibilitat que li han permés transportar el producte pertot arreu d'aquests mercats. Una volta consolidada la concentració taulellera, especialment a partir del 1990, hi ha hagut diversos factors de localització implícits al propi fet de l'aglomeració que l'han retroalimentada i han contribuït a reforçar-la, entre els quals el mercat de treball especialitzat, l'abundància d'empreses auxiliars i els fluxos d'informació dels fabricants entre si o entre fabricants i empreses auxiliars. Aquestes intenses relacions interempresarials han configurat el districte industrial valencià de majors dimensions i de més projecció internacional, que a més és la segona regió taulellera més competitiva del món, per darrere només de la de Sassuolo, al nord d'Itàlia.

The birth and growth of the industrial district of la Plana de Castelló, which nowadays concentrates 93% of the Spanish production of ceramic tiles, and 15% of the world's, have been historically conditioned by several factors, such as the abundance of raw material, the entrepreneurial spirit of its inhabitants, and the accumulation of capital that could be invested. Also the existence of great demand for its products –at first by the local market, then by the Spanish one, and finally by the international market (in the year 2000, about 60% of all sales corresponded to the latter)–, together with very good access conditions that have allowed it to transport its products all over the world, have made possible the development of this industrial region. Once the la Plana industrial district was consolidated, especially after 1990, several location factors inherent to the very fact of industrial concentration arose to reinforce it, among which the existence of a specialized labour market, the abundance of auxiliary companies, and the exchanges of information between wall tile producers, and between these and auxiliary companies as well. It has been this sort of intercompany relationships that has given rise to the biggest and most internationally present of all Valencian industrial districts, which is also among the most competitive ceramic tile producing regions in the world, second only to that of Sassuolo in northern Italy.

Acerca del estudio del Arte Levantino

Alexandre Grimal i Anna Alonso Tejada

Las incomprensibles dificultades que se presentan en la Comunidad Valenciana para el estudio del arte prehistórico, podrían dejar entrever una cierta intolerancia hacia las hipótesis discrepantes con lo comúnmente aceptado en aquella. A nuestro parecer, se han relegado métodos provenientes de otras disciplinas que podrían incorporar interesantes consideraciones. En este sentido, se toma a Juan Bta. Porcar, conocido pintor y estudioso del Arte levantino de Castellón, como modelo de aportaciones a las que, lamentablemente, se las ha prestado una atención más anecdótica que constructiva. Sería de desear, en los estudios de arte rupestre, en general, y del Levantino, en particular, una aceptación más decidida de la interdisciplinaridad.

Les incomprensibles dificultats que es presenten en la Comunitat Valenciana per l'estudi de l'art prehistòric, podrien deixar entreveure una certa intolerància vers les hipòtesis discrepants amb les comunment acceptades en aquella. Al nostre parer, s'han relegat mètodes provinents d'altres disciplines que podrien incorporar consideracions interessants. En aquest sentit, s'escolleix a Joan Bta Porcar, conegut pintor i estudiós de L'Art llevantí de Castelló, com a model d'aportacions a les quals, lamentablement, se'ls ha dedicat una atenció més anecdòtica que constructiva. Forra d'agrair, en els estudis d'art rupestre, en general, i del Llevantí, en particular, una acceptació més ferma de la interdisciplinarietat.

The incomprehensible obstacles found in the Valencian Community regarding the study of prehistoric art, might suggest a certain intolerance towards dissenting hypotheses with what is commonly accepted in that region. In our opinion, methods derived from other disciplines, which could add interesting considerations, have been relegated. On this subject, Juan Bta Porcar, a well-known painter and scholar of Levantine Art in Castellon, is taken as a model of contributions which, regrettably, have been considered on a more anecdotal rather than constructive basis. It would be desirable that in the study of rock art in general and that of Levantine in particular there were a more determined acceptance of interdisciplinary studies.

Arte Levantino en Castellón

Anna Alonso Tejada i Alexandre Grimal

El Arte levantino constituye la expresión gráfica del mundo creencial y artístico de los últimos grupos cazadores y recolectores del sector mediterráneo español. En este artículo se lleva a cabo una primera aproximación al territorio de Castellón. La aplicación del sistema de análisis

de la imagen concebido por los autores, y fundamentado en los Conceptos, Proporciones y Tratamiento anatómico, permite demostrar el carácter paradigmático de aquella provincia en lo que al Levantino se refiere. Se han detectado, asimismo, aspectos de ámbito local, como sucede con algunos Conceptos estructurales y ornamentos del arquero, o con ciertos animales, como el jabalí, todo lo cual permite establecer vinculaciones y diferencias con los otros enclaves con este tipo de arte.

L'Art llevantí constitueix l'expressió gràfica del món creencial i artístic dels darrers grups caçadors-recol·lectors del sector mediterrani espanyol. En aquest article es du a terme una primera aproximació al territori de Castelló. L'aplicació del sistema d'anàlisi de la imatge concebut pels autors, fonamentat en els Conceptes, Proporcions i Tractament anatómic, permet demostrar el caràcter paradigmàtic d'aquella provincia en el que fa referencia a l'Art llevantí. S'han advertit, també, aspectes d'àmbit local, com succeix amb alguns Conceptes estructurals i guarniments de l'arquer, o amb certs animals, com ara el porc senglar, el que permet establir vinculacions i diferències amb els altres indrets amb aquest tipus d'art.

Levantine Art is the graphic expression of the artistic and belief world of the last groups of hunters-gatherers in the Spanish sector of the Mediterranean. This article carries out a first approach regarding the Castellon territory. The application of an image analysis system conceived by the authors, and based on anatomical Concepts, Proportions and Treatment, allows demonstrating the paradigmatic character of that region as far as Levantine Art goes. Localised aspects have also been detected, such as occurs with certain structural and ornamental Concepts of the archer, or with certain animals, such as the wild boar, all of which goes towards establishing links and differences with the other enclaves in this kind of art.

El arte esquemático del Levante peninsular: una aproximación a su dimensión temporal

Palmira Torregrosa Giménez i María-Francia Galiana Botella

Para argumentar el marco temporal y cultural de la pintura rupestre esquemática, planteamos la relación entre las manifestaciones gráficas, tanto macroesquemáticas como esquemáticas, sobre soportes mueble y parietal. Las evidencias permiten considerar que el Arte Esquemático y el Arte Macroesquemático corresponden a una misma entidad sociocultural, el horizonte de las primeras comunidades neolíticas cardiales, compartiendo el espacio geográfico, los yacimientos, los mismos soportes y el contexto arqueológico. Asimismo, a partir de dichas evidencias se deduce que el Arte Esquemático está presente y toma parte activa en todo el proceso de neolitización de la zona levantina peninsular.

Per argumentar el marc temporal i cultural de la pintura rupestre esquemàtica, plantegem la relació entre les manifestacions gràfiques, tant macroesquemàtiques com esquemàtiques, sobre suports mòble i parietal. Les evidències permeten de considerar que l'Art Esquemàtic i l'Art Macroesquemàtic corresponen a una mateixa entitat sociocultural, l'horitzó de les primeres comunitats neolítiques cardials, compartint l'espai geogràfic, els jaciments, els mateixos suports i el context arqueològic. Igualment, a partir d'aquestes evidències es dedueix que l'Art Esquemàtic està present i juga un paper actiu en tot el procés de neolitització de la zona llewantina peninsular.

In order to argue the temporary and cultural frame of the schematic cave painting, we raised the relation between the manifestations graphical, as much macroschematic as schematic, on supports movable and parietal. The evidences allow to consider that the Schematic Art and the Macroschematic Art correspond to a same sociocultural organization, the horizon of the first cardiales neolithic communities, sharing the geographic space, the deposits, such supports and the archaeological context. Also, from these evidences it is deduced that the Schematic Art is present and takes active part in all the process from neolitización of the peninsular levantina zone.

La Interpretación Del Arte Rupestre

Ramon Viñas, Roberto Martinez, y Ernesto Deciga

Los hechos históricos son reinterpretados constantemente con el aporte de las nuevas investigaciones y, también, desde la óptica de "historiadores" que defienden, a ultranza, sus posiciones e "intereses" académicos, políticos y hasta religiosos. Este artículo revisa, el rumbo que ha seguido la interpretación del "Arte Rupestre", sin olvidar que no existe una verdad sino muchas verdades y que, algunas de estas, solo dependen del "color del cristal con que se mira". Afortunadamente para muchos estudiosos ya no es suficiente con "pesarlo, medirlo y cuantificarlo", sino que es imprescindible generar nuevas ideas y aplicar otros métodos que amplían las herramientas del arqueólogo para poder construir hipótesis interpretativas más coherentes, en el marco cultural y social en el que estos documentos fueron creados.

Els fets històrics són reinterpretats constantment amb les aportacions de les noves investigacions i, també, des de l'òptica d'historiadors que defensen, a totes totes, les seves posicions i interessos acadèmics, polítics i fins i tot religiosos. Aquest article analitza el camí que ha seguit « l'Art Rupestre », sense oblidar que no existeix una veritat sinó moltes, i que, algunes d'aquestes sols depenen del color amb què es mire. Sortosament

per a molts ja no és suficient amb « pensar-ho, mesurar-ho i quantificar-ho », i és necessari generar noves idees i aplicar altres mètodes que amplien les eines de l'arqueòleg per a poder construir hipòtesis interpretatives més coherents, dintre del marc cultural i social en què aquests documents foren creats.

The historical facts have been interpreted over again with the contribution of new investigations and, also, from the rhetoricians point of view who defends resolutely their postures and academical, political and religious "interests". This article revises the direction the rock art interpretation has been followed, without forgetting that there is no "one truth" only, but many truths and some of them depend on "the glasses color". Fortunately for many studios is not enough with "weighing, measuring and to quantify", but is essential to create new ideas and to apply other methods in order to extend an archaeologist's tools and be able to build new coherent interpretative hypothesis, within cultural and social frame on which this papers have been created.

Exploracions i exploradors de l'art rupestre llevantí. Uns breus apunts sobre pioners i dibuixants.

Àngels Casanovas i Romeu i Jordi Rovira i Port

Las breves páginas que siguen son una llamada de atención hacia la existencia y las actividades de un reducido grupo de especialistas del dibujo, la pintura y la ilustración que tanto por vocación como por circunstancias muy coyunturales, se convirtieron en unos extraordinarios colaboradores de los investigadores pioneros del análisis y el estudio del arte rupestre levantino en la Península Ibérica. En efecto, en el contexto de la actividad investigadora, primero de Juan Cabré y más tarde de las dos principales escuelas españolas de arqueología de principios del siglo XX – la Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas de Madrid y el Institut d'Estudis Catalans de Barcelona- tanto los primeros con Hugo Obermaier y Paul Wernert, como los segundos, liderados a partir de 1915 por Bosch Gimpera, unas pocas individualidades han pasado a formar parte por méritos propios de la historia de la investigación del arte rupestre. Nos referimos a los pintores y dibujantes – Joan Vila, Josep Malbertí, Manuel Benítez Mellado y Antoni Bregante, entre otros- que a lo largo de decenios del siglo pasado formaron parte de las sucesivas campañas de exploración y documentación de los conjuntos con arte rupestre levantino y que, al mismo tiempo, elaboraron este extraordinario acopio documental en sus gabinetes de trabajo.

Les breus pàgines que segueixen suposen un crit d'atenció vers l'existència i les activitats d'un reduït grup d'especialistes del dibuix, la pintura

i la il·lustració que tant per vocació com per circumstàncies molt conjunturals, esdevingueren uns extraordinaris col·laboradors dels investigadors pioners de la recerca i l'estudi de l'art rupestre llevatí a la Península Ibèrica. En efecte, en el context de l'activitat investigadora, primer de Juan Cabré i més tard de les dues principals escoles d'arqueologia espanyoles a l'inici del segle XX –la Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas de Madrid i l'Institut d'Estudis Catalans de Barcelona- tant els primers amb Hugo Obermaier i Paul Wernert, com els segons liderats a partir de 1915 per Bosch Gimpera, unes poques individualitats han passat a formar part per mèrits propis de la història més primigènia de la investigació de l'art rupestre. Ens referim als pintors i dibuixants –Joan Vila, Josep Malbertí, Manuel Benítez Mellado i Antoni Bregante, entre altres- que al llarg de decennis del segle passat formaren part de les successives campanyes d'exploració i documentació dels conjunts amb art rupestre llevatí i que, alhora, elaboraren aquest extraordinari aplec documental gràfic als seus gabinets de treball.

The brief pages that follow are an attention call towards the existence and the activities of a reduced group of specialists of the drawing, the painting and the illustration that as much by vocation as by very conjunctural circumstances, became extraordinary collaborators of the pioneering investigators of the analysis and the study of the levantino rock art in the Iberian Peninsula. In effect, in the context of the investigating activity, first of Juan I will fit later and of the two main Spanish schools of archaeology of principles of century XX. -the Commission of Paleontological and Prehistoric Investigations of Madrid and the Institut d'Estudis Catalans of Barcelona- as much first with Hugo Obermaier and Paul Wernert, like the seconds, led as of 1915 by Bosch Gimpera, few individualities have happened to comprise by own merits of the history of the investigation of the rock art. We talked about to the painters and sketchers. Joan Vila, Josep Malbertí, Manuel Benítez Mellado and Antoni Bregante, among whom throughout decades of the last century they comprised of the successive campaigns of exploration and documentation of the assemblies with levantino art rock and which, at the same time, processed this extraordinary documentary storing in their cabinets of work.